

การสืบทอดแนวพระราชดำริ “ศาสตร์พระราชาเพื่อการพัฒนา มนุษย์” ในมิติมนุษยศาสตร์ จาก “พระบรมราโชวาท”

“พระมหาชนก” และ “ทองแดง”

The Inheritance of The King’s Initiatives “The King’s Philosophy for Human’s Development in Humanity Sciences” from “His Royal Speeches” , “Mahajanaka”, and “Tongdaeng”

อัศวิทธิ์ เรืองรอง¹

บทคัดย่อ

บทความนี้ มุ่งศึกษาแนวพระราชดำริ “ศาสตร์พระราชาด้าน
การพัฒนามนุษย์” ในมิติของมนุษยศาสตร์จากพระบรมราโชวาท
พระมหาชนก และทองแดง ด้วยวัตถุประสงค์ 2 ประการ คือ เพื่อวิเคราะห์คุณค่า
เชิง “จริยปฏิบัติ” ด้านการพัฒนามนุษย์จากพระราชนิพนธ์ด้วยการ
วิเคราะห์และใคร่ครวญผ่าน “ภาษา” ตามขอบข่ายของมนุษยศาสตร์
ซึ่งเป็นการพัฒนามนุษย์ที่มีความจำเป็นมาทุกยุคทุกสมัยแต่มีถูกละเลย
และเพื่อเสนอแนวทางการสืบทอดแนวพระราชดำริดังกล่าวให้ดำรงอยู่และมี
ผลกระทบต่อการพัฒนาคนในวงกว้างสืบไป

คุณค่าด้าน “จริยปฏิบัติ” เพื่อพัฒนามนุษย์ พบว่า “พระบรม
ราโชวาท” ชี้ให้เห็นคุณค่าใน 3 ประการ คือ “มนุษย์พัฒนาได้ด้วยการศึกษา”
“มนุษย์ต้องมีคุณธรรมกำกับความรู้” และ “มนุษย์พัฒนาตนจนถึงพร้อม
แล้วจะไปพัฒนาสังคมให้ยั่งยืนสืบไป” เรื่อง “พระมหาชนก” พบคุณค่า

¹ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ประจำสาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา

ด้านจริยปฏิบัติเพื่อพัฒนามนุษย์ใน 2 ประการ คือ “พัฒนามนุษย์ด้วยความเพียร” และ “พัฒนามนุษย์ด้วยปัญญา” เรื่อง “ทองแดง” ใช้กลวิธีทางภาษาและภาพพจน์เพื่อเปรียบเทียบให้เห็นว่า จริยปฏิบัติอันถึงพร้อมของสุขนเชื่อมโยงมาสู่จริยปฏิบัติเพื่อพัฒนามนุษย์ใน 4 ประเด็น คือ **ความกตัญญู ความมีปัญญา ความจงรักภักดี และ ความวิริยะพากเพียร**

แนวทางการสืบทอดแนวพระราชดำริ “ศาสตร์พระราชာเพื่อการพัฒนาบมนุษย์” ให้ดำรงอยู่และมีผลกระทบต่อการพัฒนาบมนุษย์ในวงกว้าง คือ รูปแบบการศึกษาทั้ง การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และ การศึกษาตามอัธยาศัย ผ่านองค์ประกอบของหลักสูตร และ กิจกรรมการเรียนการสอน

คำสำคัญ: ศาสตร์พระราชา, การพัฒนาบมนุษย์, มนุษยศาสตร์

Abstract

This article is aimed to study the H.M. King Bhumibol Adulyadej’s Initiatives “the King’s philosophy in Human Development” from the perspective of humanity derived from His Royal Speeches on **Mahajanaka**, and **Tongdaeng**. The objectives are: 1) to analyze “the moral practices” in human development through “language” humanities which has been being essential, however, being ignored and 2) to suggest the preservation of inheritance the King’s Initiatives to make them permanent and effective in human development.

The finding in “the moral practices” in human development analysis are as follows: the Speeches indicate 3 values on “Human beings are developed by education”,

“Human beings have to possess moral and knowledge” and “Developed human being can be reached the sustainable development. The story “Mahajanaka” informs the moral practice value in order to develop human beings in 2 types, “Develop human with perseverance” and “Develop human with intelligence”. The story “Tongdaeng” is used the language strategy and imagery in order to show the moral practice of perfect dog in 4 aspects; gratefulness, intelligence, loyalty and perseverance.

Inheritance the King’s Initiatives and make them permanent and impact to human beings are performed in 3 educational models: Formal Education, Formal Education and Informal Education through curriculum and learning activities.

Key words: The King’s Philosophy, Human’s Development, Humanity Sciences

บทนำ

“...ขอให้ น้อม นำ ศาสตร์ พระราชา แห่งองค์ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 โดยให้ศึกษาวิเคราะห์ พระราชดำริ และแนวทาง พระราชทานน่าน้ำปการ ตลอดจนระยะเวลา 70 ปีที่ผ่านมา รวมทั้งพระราชกรณียกิจที่ทรงปฏิบัติมาสำหรับประยุกต์ใช้ ในการบริหารราชการแผ่นดิน การประกอบกิจการ และการ ปฏิบัติหน้าที่ต่างๆในความรับผิดชอบ รวมทั้งยึดถือเป็น แบบอย่างที่ดีในกิจวัตรประจำวันอันจะเป็นสิริมงคล เป็นพระ

คุ้มครอง และเป็น ‘แสงสว่างนำทาง’ ให้แก่ปวงชนชาวไทย
ทุกคนตลอดไป”

(ศาสตราจารย์พระราชสุภัทรพัฒนารัตนวิบูลย์, 2560, ออนไลน์)

ข้อความข้างต้น ผู้เขียนนำมาจากรายการ “ศาสตราจารย์พระราชสุ
ภัทรพัฒนารัตนวิบูลย์” ออกอากาศในวันศุกร์ที่ 23 ธันวาคม 2559 ซึ่งที่
นายกรัฐมนตรี พลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา กล่าวว่า เป็นกระแสพระราช
ดำรัสในสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมหาวชิราลงกรณบดินทรเทพยวรางกูร
เมื่อวันที่ 20 ธันวาคม 2559 ณ พระที่นั่งอัมพรสถาน พระราชวังดุสิต
พระองค์พระราชทานให้แก่คณะรัฐมนตรีที่ได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
แต่งตั้งใหม่เมื่อวันที่ 20 ธันวาคม พ.ศ. 2559 ในโอกาสที่เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท
ถวายสัตย์ปฏิญาณก่อนเข้ารับหน้าที่การดังกล่าวนี้ จึงนำไปสู่การปรับชื่อ
รายการของรัฐบาลทุกคืนวันศุกร์ จากรายการ “คืนความสุขให้คนในชาติ”
มาเป็น “ศาสตราจารย์พระราชสุภัทรพัฒนารัตนวิบูลย์” ซึ่งเป็นการน้อมนำ
กระแสพระราชดำรัสของพระมหากษัตริย์รัชกาลที่ 10 มาทำให้เป็นรูปธรรมขึ้น

นอกจากนั้นรัฐบาลยังตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญของ
การจัดประชุมวาระพิเศษของสมัชชาสหประชาชาติ โดยเลขาธิการ
สหประชาชาติและประธานกลุ่มภูมิภาคต่างๆ ของโลก อันได้แก่ เอเชีย-
แปซิฟิก ยุโรป แอฟริกา ลาติน อเมริกา และ แคริบเบียน เมื่อวันที่ 28
ตุลาคม 2559 เพื่อแสดงความอาลัยในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหา
ภูมิพลอดุลยเดช ในการเสด็จสวรรคตเมื่อวันที่ 13 ตุลาคม 2559
และการสดุดีพระเกียรติคุณพระองค์ในฐานะที่เป็นพระมหากษัตริย์ที่
ครองราชสมบัติยาวนานที่สุดในโลก ทั้งยังได้รับการเทิดทูนสูงสุดในพระ
มหากษัตริย์คุณด้านการพัฒนาความเป็นอยู่ของพสกนิกรในพระองค์ตลอด
การครองราชย์ 70 ปี (รายการดินหน้าประเทศไทย, 2560, ออนไลน์) การทรงงาน
ด้านการพัฒนาความเป็นอยู่ของประชาชนทั้งปวงที่พระองค์ได้กระทำอย่าง

สืบเนื่องมาตลอดนั้นได้เป็นที่ประจักษ์ต่อมหาชนทั้งในและต่างประเทศ ดังจะเห็นได้ชัดจากรางวัลต่างๆที่พระองค์ได้รับการทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายจากนานาประเทศ และองค์กรต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง **รางวัลที่ถือว่าเป็นที่สุด แห่งรางวัลทั้งปวงคือ “รางวัลความสำเร็จ สูงสุดด้านการพัฒนามนุษย์”** (lifetime Achievement in Human Development Awards) ของโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (United Nation Development Programme:UNDP) เนื่องในวโรกาส มหามงคลที่พระองค์ทรงครองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี โดยเลขาธิการสหประชาชาติ นายโคฟี อันนัน เมื่อวันที่ 26 พฤษภาคม 2549 ณ พระราชวังไกลกังวล อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ สาระสำคัญของรางวัล อันสะท้อนพระคุณลักษณะ อันเลิศยิ่งเป็นไปตามคำประกาศราชสดุดี “พระมหากษัตริย์นักพัฒนา” ดังนี้

“...เป็นที่ประจักษ์แก่สายตาของชาวโลกจึงต่างกล่าวขาน **พระนามพระองค์ว่าทรงเป็น ‘พระมหากษัตริย์นักพัฒนา’** ...ทรงสดับรับฟังปัญหาและความทุกข์ยากของราษฎร และพระราชทานแนวทางการดำรงชีวิตเพื่อให้ประชาชนของพระองค์สามารถพึ่งพาตนเองได้อย่าง **เข้มแข็งและยั่งยืน...**”

(ศุภีพร บุญบงการ, 2549 :9)

จากข้อความข้างต้นแสดงนัยทางความหมายอันเป็นสาระสำคัญว่า พระราชภารกิจอันยิ่งใหญ่ในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชที่ทรงกระทำสืบเนื่องมาเป็นเวลาเนิ่นนานถึง 70 ปี ในฐานะ “พระมหากษัตริย์นักพัฒนา” ที่นำพาชีวิตของประชาชนของพระองค์ให้พึ่งพาตนเองได้อย่างเข้มแข็งและยั่งยืนจนเป็นที่ประจักษ์ในสายตาของชาวโลกอันนำไปสู่รางวัล “ความสำเร็จสูงสุดด้านการพัฒนามนุษย์” ผ่านโครงการตามแนวพระราชดำริมากกว่าสี่พันโครงการ **ผลึกทางความคิด**

กระบวนการวิธี และแนวทางการจัดการการพัฒนาต่างๆ จนนำไปสู่องค์ความรู้ที่เป็นระบบที่เรียกว่าเป็น "ศาสตร์แห่งพระราชา" อันหมายถึง "ศาสตร์ด้านการพัฒนามนุษย์" ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 นั้นเอง

ศาสตร์พระราชาเพื่อการพัฒนาคนตามแนวพระราชดำริดังกล่าว มีการศึกษากันเป็นหลายแนวตามทฤษฎีหรือกรอบความคิดและความสนใจของผู้ศึกษา แต่ผู้เขียนเห็นว่าการพัฒนามนุษย์ในอีกมิติหนึ่งที่ดีเป็นต้นธารของพัฒนาทั้งปวงอันทำให้สังคมเกิดความมั่นคง ยั่งยืน คือการพัฒนาด้านจิตวิญญาณ หรือคุณงามความดี ซึ่งเป็นมิติของการพัฒนาด้านมนุษยศาสตร์ ยิ่งสังคมปัจจุบันให้ความสำคัญกับการพัฒนาเทคโนโลยีหรือนวัตกรรมมากเท่าใด ความจำเป็นของการพัฒนามนุษย์ด้านจิตวิญญาณหรือคุณความดียิ่งต้องเพิกเฉยหรือละเลยไม่ได้เท่านั้น การพัฒนามนุษย์ด้านมนุษยศาสตร์เป็นการสร้างความตระหนักรู้ในคุณค่าด้วยวิธีคิดหรือความคิดของมนุษย์ ผ่านกระบวนการวิเคราะห์ ใคร่ครวญ และตีความจากภาษาในตัวบท/ข้อมูลหรือผลงานของมนุษย์ ซึ่งผู้เขียนเห็นว่า พระบรมราชาโชวาทในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ในฐานะวรรณกรรมคำสอน และพระราชนิพนธ์เรื่อง พระมหาชนก และ ทองแดง เป็น "ศาสตร์พระราชา" ที่ทรงแสดงแนวพระราชดำริหรือทัศนะความคิดเพื่อการพัฒนาคนในมิติของมนุษยศาสตร์ไว้อย่างลึกซึ้งเข้มข้น ผู้เขียนจึงใคร่วิเคราะห์เนื้อหาดังกล่าวใน 2 ประเด็น คือ คุณค่าด้าน “จริยปฏิบัติ” จากแนวพระราชดำริเพื่อการพัฒนาคน และ เสนอแนวทางการสืบทอดแนวพระราชดำรินั้น โดยจะแบ่งเนื้อหาที่จะวิเคราะห์เป็น 3 ประเด็น คือ ประเด็นแรก ความสำคัญของมนุษยศาสตร์เพื่อการพัฒนาคนเพื่อความมั่นคงและยั่งยืน ประเด็นต่อมา แนวพระราชดำริเพื่อการพัฒนาคนในพระบรมราชาโชวาท พระมหาชนก และ ทองแดง และประเด็นสุดท้าย คือ แนว

ทางการสืบทอดแนวพระราชดำริเพื่อการพัฒนาคนผ่านรูปแบบการศึกษาต่างๆ ดังจะได้วิเคราะห์ไปตามลำดับ ดังนี้

ความสำคัญของมนุษยศาสตร์เพื่อการพัฒนาคนนำไปสู่ความมั่นคงและยั่งยืน

มนุษยศาสตร์เป็นศาสตร์ที่สำนึกตระหนักในคุณค่าแห่งความดีงามของมนุษย์ผ่านตัวบทหรือผลงานของมนุษย์ โดยมี "ภาษา" เป็นเครื่องมือนำไปสู่ความดีงามนั้น ในหัวข้อนี้ผู้เขียนแบ่งวิเคราะห์เป็น 2 ประเด็น คือนิยามและแนวทางการแสวงหาความรู้ของมนุษยศาสตร์ และการพัฒนาคนด้วยมิติมนุษยศาสตร์

1. นิยามและแนวทางการแสวงหาความรู้ของมนุษยศาสตร์

วงวิชาการโดยทั่วไปมักจะแบ่งวิชาการต่างๆ ที่เป็นศาสตร์พื้นฐานออกเป็น 3 กลุ่มวิชา ได้แก่ วิทยาศาสตร์ สังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์

กลุ่มวิชามนุษยศาสตร์ เป็นความรู้เกี่ยวกับคุณค่าทางจิตใจและผลงานของมนุษย์ เช่น ศิลปะ วรรณคดี ภาษาศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ศาสนา ปรัชญา โบราณคดี เป็นอาทิ กล่าวให้กระชับที่สุดคือ **วิชาสาขามนุษยศาสตร์** ซึ่งเป็นที่เข้าใจกันว่า “มนุษยศาสตร์” หรือ “The humanities” เกิดหลังวิทยาศาสตร์และสังคมศาสตร์ คือหลังคริสต์ศตวรรษที่ 17 และ 19 ตามลำดับ แต่อย่างไรก็ตามน่าสังเกตว่า ก่อนหน้านี้ชาวยุโรปจะมีกรอบความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับธรรมชาติตามแบบวิถีทางมนุษยศาสตร์อยู่ก่อนแล้ว เพราะ**มนุษยศาสตร์**เป็นศาสตร์ที่แนบแน่นกับมนุษย์มาเนิ่นนานนัก トラบที่มนุษย์คิดได้ว่าการให้คุณและโทษ ดีและชั่วที่มนุษย์ทำ นั่นก็คือหลักของ “การทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว” ซึ่งปรากฏมาตั้งแต่ในคัมภีร์ฤคเวทของอินเดีย และที่สำคัญความสำนึกตระหนักในเรื่อง

คุณค่าและรสนิยมที่ประณีตงดงามด้านศิลปะก็มีมาตั้งแต่สมัยโสกราตีส และมนุษย์ถ้ำอันเป็นการเน้นย้ำว่า “มนุษยศาสตร์” เป็นศาสตร์ที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตของมนุษย์มาตั้งแต่เริ่มแรก (ปรีชา ช่างขวัญยืน, 2547: 6)

ลักษณะเด่นของการแสวงหาความรู้ด้านมนุษยศาสตร์ คือการให้ความสำคัญแก่การประเมินค่า สิ่ง que ศึกษาที่พรรณนาและอธิบายจะต้องนำมาประเมินค่าดีชั่ว ถูกผิด งามไม่งาม ควรไม่ควร “ค่า” ที่ว่านี้ไม่ใช่เชิงปริมาณ ค่าความจริงแท้ แต่หมายถึง “คุณค่า” คุณค่าและการประเมินคุณค่าก็คือข้อค้นพบอันเป็นความรู้ความจริงเชิงนามธรรมโดยมี “ภาษา” ทั้ง “วจนะหรือถ้อยคำ และอวจนะ” เช่น ลีลาท่าทาง เส้น สี แสง เงา เสียง เสื้อผ้า เครื่องแต่งกายต่างๆ เป็นเครื่องมืออันนำไปสู่ความจริงนั้น

2. การพัฒนามนุษย์ด้วยมิติมนุษยศาสตร์

“การพัฒนา” หมายถึง “ความเจริญ หรือทำให้เจริญ” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554, 2556: 827) อันที่จริงคำว่า “พัฒนา” มีลักษณะเป็นพลวัต กล่าวคือมีการแปรไปตามบริบททางสังคม อาทิ การพัฒนาในยุคหลังสงครามโลกครั้งที่สอง เน้นความเติบโตด้านเศรษฐกิจตามประเทศอุตสาหกรรมตะวันตกที่ประสบความสำเร็จ ในช่วงศตวรรษที่ 1960 และ 1970 หลังประชาชาติประกาศให้เป็นทศวรรษแห่งการพัฒนา โดยเฉพาะการพัฒนาที่เน้นความทันสมัย (modernization) และการพัฒนาอุตสาหกรรม (industrialization) อันนำไปสู่การพัฒนาความเป็นเมือง (urbanization) โดยลดความสำคัญของภาคเกษตรและชนบท (ชูชนะ รุ่งปัจฉิม, 2545: 7) แต่ผลของการพัฒนานี้ไม่ได้เป็นไปอย่างที่คาดหวังจนเข้าสู่ทศวรรษที่ 1980 เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในด้านการพัฒนา กล่าวคือ ไม่ได้มุ่งการพัฒนาเพื่อความเติบโตของเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว เพราะประจักษ์ชัดกันแล้วว่าการพัฒนาดังกล่าวก่อให้เกิดความไร้ระเบียบใน

สังคมจากผู้คนที่ถูกเอารัดเอาเปรียบกัน จนนำไปสู่มนทัศน์การพัฒนาในปัจจุบันที่ต้องเชื่อมโยงการพัฒนามนุษย์ เพื่อให้มนุษย์ที่มีศักดิ์ศรี มีคุณค่า และมีวัฒนธรรมของตนเอง และการพัฒนามนุษย์ที่พึงประสงค์ ควรพัฒนาใน 4 ด้าน คือ พัฒนากาย พัฒนาศีล พัฒนาจิต และพัฒนาปัญญา (พระธรรมปิฎก [ป.อ.ปยุตฺโต], 2541: 98-109) การพัฒนามนุษย์ในลักษณะดังกล่าวข้างต้นมีลักษณะ “ร่วม” อันเชื่อมโยงกับการพัฒนามนุษย์ในมิติของมนุษยศาสตร์ ซึ่งมีความยั่งยืนและนำไปสู่การพัฒนาที่โปร่ง เพราะเป็นการพัฒนาในมิติของคุณค่าในเชิงนามธรรม เช่น ศีลธรรม หรือ “คุณค่า” “มนุษยศาสตร์” ในฐานะศาสตร์ที่ให้ความสำคัญกับคุณค่าของมนุษย์ และการปลูกฝังคุณค่าของความดีงาม คุณธรรม สุนทรียภาพ และการศึกษาค้นคว้าวิจัยเพื่อผดุงคุณค่า และ สำนึกตระหนักในการที่เกิดมาเป็นมนุษย์เพราะการเป็นมนุษย์อยู่ที่การรู้ว่าอะไรควรทำ อะไรไม่ควรทำ อะไรเป็นคุณ อะไรเป็นโทษแก่ตน แก่สังคม และแก่โลก ในแง่นี้จึงกล่าวได้ว่า มนุษยศาสตร์ เป็น “เครื่องมือ” อันสำคัญของการพัฒนามนุษย์ให้เป็นแบบของมนุษย์ที่สมบูรณ์ และมนุษย์ที่ได้รับการพัฒนาแล้ว ก็จะไปพัฒนาสังคมให้มีความยั่งยืนมั่นคงสืบไป ซึ่งผู้เขียนเห็นว่า “สารัตถะ” อันเป็นแก่นสำคัญของการพัฒนาดังกล่าวข้างต้น ปรากฏชัดในแนวพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ จากพระบรมราโชวาท พระมหาชนก และทองแดง ดังจะได้วิเคราะห์ให้เห็นตามลำดับ

แนวพระราชดำริด้านการพัฒนามนุษย์ใน “พระบรมราโชวาท” “พระมหาชนก” และ “ทองแดง”

ดังได้กล่าวแล้วว่า “แนวพระราชดำริ” หมายถึง แนวคิด หรือทัศนคติ ความคิดอันเป็นแนวทางในการพัฒนามนุษย์ในมิติมนุษยศาสตร์หรือใน

ด้านจิตวิญญาณหรือคุณค่าคุณงามความดีโดยเฉพาะคุณธรรม จริยธรรม อันสะท้อนหรือถอดรหัสได้จากตัวบทหรือผลงานของมนุษย์ ในที่นี้จะได้วิเคราะห์ จากพระบรมราโชวาท พระมหาชนกและทองแดง ดังนี้

1. “พระบรมราโชวาท”กับการพัฒนามนุษย์

“พระบรมราโชวาท” คือ “โอวาท อันหมายถึง คำแนะนำ คำตักเตือน และคำสั่งสอน” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554, 2556 : 1441) ของพระเจ้าแผ่นดินหรือพระมหากษัตริย์ผู้เลิศประเสริฐยิ่ง” (แปลโดยผู้เขียน) ซึ่งในบทความนี้หมายถึงพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชฯ

พระบรมราโชวาทในฐานะ “วรรณกรรมคำสอน” ซึ่งมีจุดมุ่งหมายอันสำคัญเพื่อ “ใช้สั่งสอนศีลธรรมจรรยาและข้อประพฤติปฏิบัติอันดีงามเป็นคุณประโยชน์แก่ชีวิต” (ปัญญา บริสุทธ์, 2542: 7) พระบรมราโชวาทที่นำมาวิเคราะห์ คือ พระบรมราโชวาทที่พระราชทานแก่บัณฑิตในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของสถาบันอุดมศึกษาของรัฐ ซึ่งผู้เขียนเลือกมา 6 สถาบัน แบ่งเป็นสถาบันในกรุงเทพฯ 3 สถาบัน ได้แก่ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ สถาบันในต่างจังหวัด 3 สถาบัน ได้แก่ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยขอนแก่น และมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ แต่ละมหาวิทยาลัยผู้เขียนจะเลือกพระบรมราโชวาทมาสถาบันละ 1 องค์ รวมทั้งหมด 6 องค์

พระบรมราโชวาทที่พระราชทานแก่บัณฑิตในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรนอกจากจะมีคุณค่าต่อการพัฒนามนุษย์แล้ว ยังมีลักษณะเด่นอื่นๆ ที่น่าสนใจคือ **ประการแรก** เป็นพระบรมราโชวาทที่พระราชทานให้เฉพาะผู้ที่ได้รับการคาดหวังว่าจะนำความรู้จากการศึกษาเล่าเรียนมามาก ไปพัฒนาประเทศชาติบ้านเมือง ซึ่งบุคคลเหล่านี้ คือ บัณฑิตในสาขาต่างๆ ของแต่ละมหาวิทยาลัย **ประการต่อมา** พระบรม

ราโชวาทที่พระราชทานแก่บัณฑิตมีลักษณะเป็น “วาทนิพนธ์” คือ มีการเรียบเรียงไว้เป็นต้นฉบับก่อนจึงนำมาอ่านต่อที่ประชุม ทำให้ผู้กล่าวมีโอกาสเลือกเฟ้น ทบทวน แก้ไข ชัดเกลาทั้งความคิดและถ้อยคำสำนวนตลอดจนเรียบเรียงความคิด และจัดรูปประโยคจนเป็นที่พอใจก่อนนำไปอ่านหรือไปสื่อสาร **ประการสุดท้าย** พระบรมราโชวาทมีนัยสำคัญในฐานะ “เครื่องมือ” ให้การศึกษากลุ่มเกลาในลักษณะของ “แนะนำ ตักเตือน และสั่งสอน” ซึ่งกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ “การพัฒนามนุษย” ด้วยตัวบทวรรณกรรมในมิติของมนุษยศาสตร์นั่นเอง

บัณฑิต คือ “ผู้ทรงความรู้ หรือผู้สำเร็จการศึกษาชั้นปริญญา” (พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554, 2556: 662) จึงเป็นที่คาดหวังจากสังคมว่าจะนำความรู้ที่ได้ศึกษาเล่าเรียนมามากไปพัฒนาประเทศหรือสังคม แต่มีผู้ตั้งข้อสังเกตว่าบัณฑิตหรือผู้มีการศึกษาสูงนี้ หากขาดไว้คุณธรรม ก็ไม่ต่างจากโจรหรือ เรียกว่า “โจรบัณฑิต” (เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, 2537: 35) ซึ่งร้ายยิ่งกว่าโจรทั่วไป ทั้งนี้เพราะพระบรมราโชวาททั้ง 4 สถาบัน ที่นำมาวิเคราะห์มีดังนี้

พระบรมราโชวาทที่พระราชทานแก่บัณฑิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อวันที่ 25 มิถุนายน 2506 ความว่า

“...จะได้พึงเล็งถึงประโยชน์ของส่วนรวมด้วย ไม่ว่าท่านจะรับราชการหรือดำเนินอาชีพเป็นส่วนตัว การใช้ความรู้ที่ได้ศึกษาจากมหาวิทยาลัยนี้ด้วยความซื่อสัตย์สุจริต จะเป็นประโยชน์แก่บ้านเมืองของเราได้มาก...”

พระบรมราโชวาทที่พระราชทานแก่บัณฑิตมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เมื่อวันที่ 22 พฤษภาคม 2506 ความว่า

“...ย่อมเป็นผู้มีความรู้สูง จะไปประกอบกิจการใดก็
คงทำได้โดยอาศัยความรู้ที่ได้เรียนมา แต่การจะทำสิ่ง
ใดโดยใช้ความรู้แต่เพียงอย่างเดียววนั้น จะสำเร็จร่าบรื่น
เสมอไปหาได้ไม่จะต้องมีความรอบคอบรู้จักกาลเทศะ
ยึดหลักศีลธรรมเป็นเรื่องเตือนใจให้ปฏิบัติแต่สิ่งดีงาม
...”

พระบรมราชาโชวาทที่พระราชทานแก่บัณฑิต
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เมื่อวันที่ 25 กรกฎาคม 2539 ความว่า

“...การพัฒนาประเทศจะบรรลุตามเป้าหมายได้มาก
น้อยเพียงใดนั้น ย่อมขึ้นอยู่กับปัจจัยประกอบหลาย
อย่าง อย่างแรก ต้องมีคนดี คือมีปัญญา มีความ
รับผิดชอบ วิริยะอุตสาหะเป็นผู้ปฏิบัติ”

พระบรมราชาโชวาทที่พระราชทานแก่บัณฑิตมหาวิทยาลัยเชียงใหม่
เมื่อวันที่ 24 มกราคม 2540 ความว่า

“... การพัฒนาบ้านเมืองให้เจริญยิ่งขึ้นไปนั้น ย่อม
ต้องพัฒนาบุคคลก่อน เพราะถ้าบุคคลอันเป็น
องค์ประกอบของส่วนรวมไม่ได้รับการพัฒนาแล้ว
ส่วนรวมเจริญและมั่นคงได้ยากยิ่ง การที่บุคคลจะ
พัฒนาได้ก็ด้วยปัจจัยประการเดียวคือการศึกษา
การศึกษานั้นแบ่งเป็นสองส่วน คือ การศึกษาด้าน
วิชาการส่วนหนึ่งกับการอบรมบ่มนิสัยให้เป็นผู้มี
จิตใจใฝ่ดี ใฝ่เจริญ มีปรกติละอายชั่ว กลัวบาป ส่วน
หนึ่ง การพัฒนาบุคคลต้องพัฒนาให้ครบถ้วนทั้งสอง
ส่วนเพื่อให้บุคคลได้มีความรู้ไว้ใช้ประกอบการ และมี

ความดีไว้เพื่อหนุนการประพฤติปฏิบัติทุกอย่างให้ เป็นไปในทางที่ถูกต้อง ...”

จากสาระของเนื้อหาในพระบรมราโชวาททั้ง ๒ องค์ข้างต้น พบลักษณะร่วมของแนวพระราชดำริเพื่อการพัฒนามนุษย์ในประเด็นต่อไปนี

1.1 มนุษย์พัฒนาได้ด้วยการศึกษา สาระสำคัญประการแรกของการพัฒนามนุษย์ คือ การได้รับการศึกษา ดังปรากฏจากพระบรมราโชวาทของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ที่ว่า “การที่บุคคลจะพัฒนาบ้านเมืองได้ก็ด้วย **ปัจจัยประการเดียวคือการศึกษา** ทั้งการศึกษาด้านวิชาการและการอบรม บ่มนิสัยให้เป็นผู้มีจิตใจใฝ่ดี” และยังปรากฏในพระบรมราโชวาททุกองค์ เช่นของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กล่าวว่า จะพัฒนาประเทศให้บรรลุตามเป้าหมายย่อมประกอบด้วยหลายปัจจัย เช่น **ปัจจัยด้านปัญญาหรือ การให้การศึกษา** ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ กล่าวว่า จะประกอบกิจการใดก็คง **ทำได้โดยอาศัยความรู้ที่เล่าเรียนมา**

แนวพระราชดำรินี้ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช เรื่อง “การพัฒนามนุษย์ด้วยการศึกษา” ที่ปรากฏในพระบรมราโชวาทดังกล่าวข้างต้นนั้น มีลักษณะสอดคล้องต้องกันกับแนวคิดเรื่อง “การศึกษาเพื่อการพัฒนาคน” ของท่านประยุทธ์ ปยุตโต นักปราชญ์คนสำคัญที่เป็นประจักษ์ประทีปส่องทางการศึกษาไทยมาเนิ่นนานนับตั้งแต่ดำรงสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะ พระเทพเวที พระธรรมปิฎก พระพรหมคุณาภรณ์ จนกระทั่งปัจจุบันคือ พระพุทธโฆษาจารย์ หนังสือหลายเล่มของท่านได้เน้นย้ำทัศนคติที่ว่า “การศึกษาคือการพัฒนาคนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์นั้นแหละคือเป็นเนื้อเป็นตัวของความหมายที่แท้ของการศึกษา” (พระราชาคณะ [ป.อ.ปยุตโต], 2526: 70) และมนุษย์ที่จะสมบูรณ์ได้ก็เพราะการศึกษาในฐานะเครื่องมือที่พัฒนาใน 3 ด้าน คือ **พฤติกรรม คุณธรรม และปัญญา** (พระธรรมปิฎก [ป.อ.ปยุตโต], 2541: 188)

1.2 มนุษย์มีเฉพาะความรู้ไม่พอต้องมีคุณธรรมกำกับด้วย แนวพระดำริด้านการพัฒนามนุษย์ในประเด็นนี้ชี้ให้เห็นว่าบัณฑิตหรือผู้ที่จบการศึกษาในระดับสูงถึงระดับปริญญาชั้นหากบกพร่องหรือไร้ซึ่งคุณธรรมจริยธรรมแล้วอาจนำความรู้ที่ได้ศึกษามานั้นไปใช้ในการพัฒนาประเทศหรือสังคมอย่างเสียหายหรืออาจนำไปสู่ความฉ้อฉลกลโกงได้อย่างแนบเนียน ดังนั้น สารสำคัญที่ปรากฏในพระบรมราโชวาททุกองค์จึงชี้ให้เห็นว่า ความรู้ทั้งปวงที่จะนำไปใช้พัฒนาประเทศนั้นต้องกำกับด้วยคุณธรรมจะละเลยมิได้ เพราะคุณธรรมความดีจะเป็นเข็มทิศนำทาง ให้ผู้ใช้ความรู้มีจิตใจใฝ่ดี ละชั่ว กลัวบาป ซึ่งความดีเหล่านี้จะเกื้อหนุนให้ประพฤติปฏิบัติทุกประการอย่างถูกต้อง ดังปรากฏ สารสำคัญในพระบรมราโชวาท ของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยที่ได้ระบุไว้ชัดเจนว่า “ควรใช้ความรู้ที่ได้ศึกษามาอย่างซื่อสัตย์สุจริต” ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ระบุไว้ชัดเจนเช่นกันว่า “การสิ่งใดโดยใช้ความรู้แต่เพียงอย่างเดียวนั้นจะสำเร็จราบรื่นเสมอไปหาได้ไม่ จะต้องมีความรอบคอบ รู้จักกาลเทศะ ยึดหลักศีลธรรมเป็นเครื่องเตือนใจ”

อาจกล่าวได้ว่า แนวพระราชดำริด้านการพัฒนามนุษย์จากพระบรมราโชวาท ในประเด็นนี้เน้นย้ำว่า การที่มนุษย์ดำรงตนด้วยคุณธรรมอย่างมั่นคง จะนำความรู้ในสาขาต่างๆ ที่ได้ศึกษาเล่าเรียนมานั้นไปพัฒนาประเทศหรือสังคมได้อย่างถูกต้องทิศทางจะต้องเป็นความรู้ที่ถูกต้องตามครรลองแห่งความดีงาม อันจะเป็นมรรคเป็นผลต่อการพัฒนาได้ดียิ่ง

1.3 มนุษย์ที่พัฒนาตนจนถึงพร้อมแล้วจะไปพัฒนาสังคมได้อย่างยั่งยืน แนวพระราชดำริด้านการพัฒนามนุษย์ที่ปรากฏในพระบรมราโชวาททุกองค์ที่นำมาศึกษานั้นชี้ชัดว่า “การศึกษา” หรือความรู้ที่ได้ศึกษาเล่าเรียนมาเป็น “เครื่องมือ” อันสำคัญยิ่งของการพัฒนามนุษย์ แต่การศึกษาด้านวิชาความรู้เพียงประการเดียวไม่อาจพัฒนามนุษย์ให้ถึงพร้อมหรือเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ได้ จึงต้องพัฒนาด้านคุณธรรมกำกับความรู้

ด้วย เมื่อมนุษย์ได้รับการพัฒนาอย่างครบถ้วนแล้วด้วยการศึกษาหรือความรู้และคุณธรรม ก็จะเป็นกลไกหรือเครื่องมืออันสำคัญต่อการพัฒนาประเทศหรือสังคมได้อย่างยั่งยืน ดังปรากฏในสาระสำคัญจากพระบรมราชาโชวาททั้ง 4 องค์ คือของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยที่ว่า **“การใช้ความรู้ที่ได้ศึกษามาจากมหาวิทยาลัยนี้ด้วยความซื่อสัตย์สุจริตจะเป็นประโยชน์แก่บ้านเมืองของเรา”** หรือมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์เสนอไว้ว่า **“การพัฒนาประเทศจะบรรลุตามเป้าหมายได้มากน้อยเพียงใดนั้น ย่อมขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายอย่าง อย่างแรก ต้องมีคนดี คือมีปัญญา มีความรับผิดชอบ”** ของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ระบุไว้ชัดเจนว่า **“การพัฒนาบ้านเมืองให้เจริญยิ่งขึ้นไปนั้น ย่อมต้องพัฒนาบุคคลก่อน”** และของมหาวิทยาลัยขอนแก่นที่เน้นย้ำประเด็นดังกล่าวไว้เช่นกัน **“ความสำคัญของชาติบ้านเมือง และประโยชน์ส่วนรวม ขอให้พยายามใช้วิชาการให้เป็นประโยชน์ให้มากที่สุด และตั้งใจปฏิบัติหน้าที่ การงานทุกอย่างให้สำเร็จด้วยความสุจริตใจต่อส่วนรวม และต่อประเทศชาติ”**

จากที่กล่าวมานี้ พบว่าแนวพระราชดำริเพื่อการพัฒนามนุษย์ที่ปรากฏในพระบรมราชาโชวาททั้ง 4 องค์นั้นให้ความสำคัญว่า มนุษย์พัฒนาได้ด้วย **“การศึกษา”** หรืออีกในหนึ่งคือ การศึกษาเป็นเครื่องมือของการพัฒนามนุษย์ การศึกษาที่ว่านั่นคือ การศึกษาด้านวิชาความรู้และการศึกษาด้านการอบรมบ่มร่ำให้มีจิตใจใฝ่คุณธรรม อันแสดงให้เห็นว่า การศึกษาด้านวิชาความรู้เพียงประการเดียวไม่เพียงพอต่อการพัฒนามนุษย์ หากต้องพัฒนามนุษย์ด้านคุณธรรมกำกับไว้ด้วย อันเป็นการพัฒนามนุษย์ให้ถึงพร้อมหรือเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์และมนุษย์ที่ถึงพร้อมแล้วนี้จะเป็นเครื่องมืออันสำคัญที่จะพัฒนาประเทศและสังคมให้ยั่งยืนสืบไป

2. “พระมหาชนก” กับการพัฒนามนุษย์

“พระมหาชนก” พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดช พระองค์ทรง “ปรุง” เรื่องขึ้นจาก “มหาชนกชาดก” เดิม ซึ่งเป็นคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา เรียกธรรมมี 9 ประการ ได้แก่ “สุตตะ เคย ยะ เวยยาकरणะ คาถา อุทาน อิติอูตตะ ชาดก อัมภุตธรรม และ เวทลละ (สุภาพรรณ ฌ บางช้าง, 2526: 12-13)

ชาดกเป็นการแสดงเรื่องในอดีตชาติของพระพุทธเจ้ามีทั้งหมด 547 เรื่อง (พระพรหมคุณาภรณ์ [ป.อ. ปยุตฺโต], 2551: 83) เนื้อเรื่องเป็นการสอนธรรมะในรูปแบบนิทาน ต่อมาจึงมีการอธิบายขยายความเป็น **อรรถาชาดก** เพื่อให้เข้าใจง่ายขึ้นและเป็นต้นเรื่องของชาดกที่คนชั้นหลัง เข้าใจกัน ต่อมาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ทรงพระราชนิพนธ์พระมหาชนก และถือเป็น “พระมหาชนก” ที่คนไทยทั่วไปรู้จัก กันเป็นอย่างดี

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ทรงกล่าวถึงที่มาของ “พระมหาชนก” ว่า เมื่อ พ.ศ. 2520 พระองค์ทรงสดับพระธรรม เทศนาของสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (วิน ธรรมสภารี มหาเถระ) วัดราชผาติการาม เรื่องพระมหาชนกเสด็จทอดพระเนตรพระราชอุทยานในมิถิลา ทรงสนพระทัยจึงทรงค้นเรื่องพระมหาชนกในพระไตรปิฎกขุททกนิกายชาดก เล่ม 4 ภาค 2 และทรงแปลเป็นภาษาอังกฤษตรงจากมหาชนกชาดกตั้งแต่ เรื่อง ทรงแปลเสร็จสมบูรณ์ เมื่อพ.ศ.2531 และทรงโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์ ในโอกาสเฉลิมฉลองกาญจนาภิเษกในพระองค์

พระราชนิพนธ์เรื่องพระมหาชนกเริ่มเรื่องตามอรรถกถาชาดก กล่าวถึงพระมหาชนกทรงปกครองกรุงมิถิลา เนื้อเรื่องดำเนินไปตามเค้าโครงของชาดก จนถึงพระองค์ทรงดัดแปลงเหตุการณ์ตอนจบของเรื่อง เมื่อพระมหาชนกทอดพระเนตรเห็นมหาชนทำลายต้นมะม่วงที่มีผลรสเลิศ

ทรงระลึกถึงถ้อยคำที่ตรัสกับนางมณีเมขลาว่า จะตั้งสถาบันการศึกษาชื่อ “ปุทธะเลียมมหาวิทยาลัย” และแนะนำการฟื้นฟูต้นมะม่วง 9 วิธี

“พระราชดำรัสว่า: อย่าโทมนัสกันไปเลย ต้นมะม่วงโคนไปแล้ว ณ บัดนี้ ปัญหาคือ ฟื้นฟูต้นมะม่วงได้อย่างไร เรามีวิธี 9 อย่างที่ทำได้ หนึ่ง เพาะเมล็ดมะม่วง สอง ถนอมรากที่ยังมีอยู่ในไหงอกใหม่ สาม ปักชำกิ่งที่เหมาะสมแก่การปักชำ สี่ เอากิ่งดีมาเสียบยอดกิ่งของต้นที่ไม่มีผลให้มีผลห้า เอาตามาต่อกิ่งของอีกต้น หก เอากิ่งมาทาบกิ่ง เจ็ด ตอนกิ่งให้ออกราก แปด รมควันต้นที่ไม่มีผลให้ออกผลเก้า ทำ “ชีวภูมิล้างเคราะห์”

(พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชฯ, 2554: 132)

2.1 การพัฒนามนุษย์ด้วยความเพียร ความเพียรเป็นพระราชดำริ หลักหรือแนวคิดสำคัญของพระราชนิพนธ์เรื่องพระมหาชนก ดังที่พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ในวันที่ 28 มีนาคม 2539 ที่ศาลาศิวาลัย สวนจิตรลดาที่พระองค์กล่าวถึงพระมหาชนกได้ว่า

“ความคิดหลักของชาดกนี้ ชี้ให้เห็นค่าความเพียรต้องมีและสำคัญที่สุดว่า คนเราทำอะไรต้องมีความเพียรแม้จะไม่เห็นฝั่งก็ต้องว่ายน้ำต่อไป และมีคำตอบอยู่ว่าทำไมต้องว่ายน้ำ ไม่เห็นฝั่งมีประโยชน์อย่างไร มีประโยชน์เพราะว่าไม่ว่ายน้ำเจ็ดวันเจ็ดคืน ก็จะไม่พบเทวดา คนอื่นที่ไม่มีความเพียรที่จะว่ายน้ำก็จมเป็นอาหารของปลาของเต่าไปหมดแล้ว ฉะนั้น ความเพียรแม้จะไม่ทราบว่าจะถึงเมื่อไหร่ ไม่เห็นฝั่งก็ต้องเพียรว่ายน้ำ สำหรับอื่นๆก็เป็นเช่นเดียวกัน ฉะนั้น ศูนย์กลางของหนังสือ

เล่มนี้คือ ความเพียร โดยไม่นึกถึงว่าจะได้รับ ประโยชน์อะไรหรือได้ผลอะไร

(รินฤทัย สัจจพันธุ์ , 2552: 86)

เรื่อง “ความเพียร” ในพระมหาชนกมีการกล่าวซ้ำย้ำเน้นในความถี่สูง ดังปรากฏในบทโต้ตอบระหว่างพระมหาชนกกับนางมณีเมขลา ขณะพระมหาชนกทรงว่ายน้ำกลางมหาสมุทรเจ็ดวันเจ็ดคืน เป็นคาถาตั้งแต่ว่าคาถาแรกถึงคาถาที่เจ็ด ความสรุปได้ว่า

คาถาแรก นางเมขลา “นี่ใคร เมื่อแลไม่เห็นฝั่งก็อุตสาหพยายาม
ว่ายอยู่ท่ามกลางมหาสมุทร ท่านรู้อำนาจประโยชน์
อะไร จึงพยายามว่ายอยู่อย่างนี้นักหนา”

คาถาที่สอง พระมหาชนก “ดูก่อนเทวดา เราไต่ร่ตรง
เห็นปฏิปทาแห่งโลก และอานิสงส์แห่ง**ความเพียร...**”

คาถาที่สาม นางเมขลา “... **ความพยายาม**อย่างลูกผู้ชาย
ของท่านก็เปล่าประโยชน์ ...”

คาถาที่สี่ พระมหาชนก “**บุรุษ**เมื่อกระทำ**ความเพียร**แม้
จะตายก็ชื่อว่า...”

คาถาที่ห้า นางเมขลา “ การงานอันใด ยังไม่ถึงที่สุด
ด้วย**ความพยายาม** การงานอันนั้นก็ไร้ผล... การทำ
ความพยายามในฐานะอันไม่สมควรใด...”

คาถาที่หก พระมหาชนก “... ถ้าผู้**นั้นละความเพียร**ใน
ฐานะเช่นนั้นเสีย ก็จะพึงรู้ผลแห่ง**ความเกียจคร้าน...**”
เรานั้นจัก**พยายาม**เต็มสติกำลังจัก**ทำความเพียร**ที่**บุรุษ**
ควรทำ ไปให้ถึงฝั่งแห่งมหาสมุทร

คาถาที่เจ็ด นางเมขลา “ ท่านใดถึงพร้อม**ความ**
พยายามโดยธรรม... ด้วยกิจคือ**ความเพียร**ของ**บุรุษ...**”

(พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช, 2554: 68-94)

การพัฒนามนุษย์ด้วยความเพียรในพระราชนิพนธ์นี้เน้นความเพียรที่บริสุทธิ์ หรืออีกนัยหนึ่งก็คือ เน้นพฤติกรรมหรือการกระทำด้วยความเพียรไม่ได้เน้นผลของความเพียร แม้จะทำความเพียรไปโดยไม่เห็นผลที่จะได้รับตอบแทนว่าเป็นอย่างไร ดุจเดียวกับพระมหาชนกที่ว่ายอยู่กลางมหาสมุทรเจ็ดวันเจ็ดคืนโดยไม่เห็นฝั่ง หรือไม่ทราบว่าจะได้เจอกับเทวดา (นางเมขลา) หรือไม่ แต่เพราะความกล้าหาญของอาจ (เป็นความหมายหนึ่งของวิริยะ) ที่จะเผชิญกับปัญหาอย่างไม่หวาดหวั่นต่ออุปสรรคทั้งปวงจึงนำไปสู่ความสำเร็จสมหวังได้ ดังนั้น มนุษย์ที่มีคุณลักษณะด้านความเพียรจึงสามารถขจัดปัญหานานัปการทั้งส่วนตนและสังคมได้ ดังพุทธสุภาษิตที่ว่า “คนล่องทุกข์ได้เพราะความเพียร” (วิริเยนทุกขมจเจติ)

2.2. การพัฒนามนุษย์ด้วยปัญญา แม้พระมหาชนกพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช จะทรงนำเรื่องมาจากชาตก (นิบาตชาตก และอรรถกถา) แต่ก็ได้สร้างสรรค์เรื่องให้มีลักษณะเด่นเฉพาะพระองค์ซึ่งไม่ปรากฏในชาตกข้างต้น ดังที่ได้เพิ่มเติมเนื้อความที่นางเมขลาสรรเสริญพระมหาชนกและแนะนำให้ตั้ง "โพธิยาลัยมหาวิชาลัย" พระองค์ทรงอธิบายความหมายของ"โพธิยาลัย" ที่อาศัยแห่งแสงสว่าง และ "มหาวิชาลัย" ว่า ที่อาศัยแห่งความรู้อันยิ่งใหญ่ ทั้งอธิบายขั้นตอนการฟื้นฟูต้นมะม่วง 9 วิธี นอกจากนั้น พระองค์ยังทรงเปลี่ยนตอนจบของเรื่องเสียใหม่จาก " พระมหาชนกชาตก" เดิมที่พระมหาชนกตัดสินพระทัยออกผนวชหลังจากทอดพระเนตรเห็นต้นมะม่วงที่มีผลเลิศรสถูกโค่นทำลาย แม้พระนางสีวลี ซึ่งเป็นพระมเหสีจะทูลทัดทานก็ไม่สำเร็จ ทำให้พระนางออกผนวชตามใน “พระมหาชนก” ฉบับพระราชนิพนธ์ พระองค์ทรง “ตีความ” พระมหาชนกเสียใหม่ ให้เหมาะแก่สังคมปัจจุบัน ทรงพระราชดำริว่า การที่พระมหาชนกจะออกผนวชนั้นยังไม่ถึงวาระอันสมควร เพราะยังทรงสร้างความเจริญแก่เมืองมิถิลายังไม่ครบถ้วน

โดยเฉพาะอย่างยิ่งประชาชนยังขาดความรู้อันจะนำมา ซึ่งความเสื่อมทราม
แก่บ้านเมืองจึงต้องสร้างสถานศึกษาเพื่อขจัดความมืดบอดทางปัญญา
เสียก่อน ดังความว่า

"... เทวดากล่าวชื่อว่า พระองค์จะยังเข้ามรรคาแห่ง
ความสุขไม่ได้ หากไม่กล่าวธรรม ให้สาธุชนได้สดับ
นางมณีเมขลาให้พระองค์ตั้งสถาบันการศึกษาให้ชื่อว่า
ปุททะเลียมหาวิชาลัย แม้ในการนั้นก็สำเร็จกิจและ
ได้มรรคาแห่งบรมสุข... เราแน่ใจว่าถึงการที่จะตั้ง
สถาบันแล้ว เป็นสัจจะว่าควรตั้งมานานแล้ว
เหตุการณ์ในวันนี้แสดงความจำเป็นนับแต่อุปราช
จนถึงคนรักษาช้างคนรักษาม้า และนับแต่คนรักษา
ม้าจนถึงอุปราช และโดยเฉพาะเหล่าอมาตย์ ล้วน
จารึกในโมหภูมิทั้งนั้น พวกนี้ขาดทั้งความรู้วิชาการ
ทั้งความรู้ทั่วไป คือความสำนึกธรรมดา พวกนี้ไม่รู้
แม้แต่ประโยชน์ส่วนตน พวกนี้ชอบผลมะม่วง แต่ก็
ทำลายต้นมะม่วง..."

(พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชฯ, 2554: 124-140)

การพัฒนามนุษย์ด้วยปัญญาในพระราชนิพนธ์นี้ชี้ให้เห็นว่า แม้
มนุษย์จะมีความเพียรแต่ก็ยังไม่เพียงพอที่จะพัฒนาไปสู่มนุษย์ที่สมบูรณ์
หากขาดไร่ซึ่งปัญญา ซึ่งเกิดได้จากการให้การศึกษาทุกประเภททั้ง
การศึกษาในระบบ นอกกระบบ และตามอัธยาศัย แต่การศึกษาที่จะเป็น
เครื่องมือในการพัฒนามนุษย์ได้อย่างกว้างขวาง เป็นรูปธรรมตาม
อุดมการณ์แล้วนั้น เชื่อว่าเป็นการศึกษาในระบบคำที่พระมหาชนกดำริที่
จะตั้งสถาบันการศึกษาให้เบ็ดเสร็จ เพื่อขจัดความไม่รู้ทั้งปวง ดุจเดียวกับ
พระราชกรณียกิจในการเสด็จถิ่นทุรกันดารที่ขาดความเจริญและขาด

การศึกษาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริในการพัฒนา
มนุษย์ด้วยการพระราชทานสถาบันการศึกษาต่างๆ ควบคู่กับการพัฒนา
ด้านสุขภาพและชีวิตความเป็นอยู่ด้านต่างๆ

3. " ทองแดง" กับการพัฒนามนุษย์

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชฯ ทรงพระราช
นิพนธ์เรื่อง “ทองแดง” เล่มนี้ขึ้นหลังจากที่มีหนังสือเรื่อง "ทองแดง"
เผยแพร่แล้วหลายเล่ม แต่หนังสือเหล่านั้นยังให้ข้อมูลไม่ครบถ้วน
โดยเฉพาะข้อมูลอัน "สำคัญ" บางประการ ดังความในหน้าพระราชปรารภว่า

ทองแดงเป็นสุนัขธรรมดาที่ไม่ธรรมดา มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกัน
นับว่ากว้างขวาง มีผู้เขียนเรื่องทองแดงก็หลายเรื่อง แต่น่าเสียดายว่าเรื่องที่
เล่ามามีความคลาดเคลื่อนไปจากความจริง และขาดข้อมูลสำคัญบาง
ประการ โดยเฉพาะเกี่ยวกับความกตัญญูรู้คุณของทองแดงที่มีต่อ "แม่มะลิ"
ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงยกย่องว่า "ผิดกับคนอื่นที่เมื่อ
กลายเป็นคนสำคัญแล้ว มักจะลืมตัวและดูหมิ่นผู้มีพระคุณที่เป็นคนต่ำ
ต้อย" ทองแดงเป็นสุนัขที่มีสัมมาคารวะและมีกิริยามารยาทเรียบร้อย
เจียมเนื้อเจียมตัว รู้จักที่ต่ำที่สูง เวลาเฝ้าฯ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
จะนั่งต่ำกว่าเสมอแม้จะทรงดึงตัวขึ้นมากอด ทองแดงก็จะทรุดลงหมอบกับ
พื้น และทำหูลู่อ่างนอนบ่นอมคล้ายๆกับแสดงว่า " ไม่อาจเอื้อม"
(พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช, 2545: 8)

จากข้อความข้างต้น จะเห็นว่าคุณลักษณะอันเลิศ ด้านความกตัญญู
ของทองแดงนั้น ทำให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงยกย่องสุนัขอย่าง
ทองแดงให้เท่าเทียมกับ “คน” ดังข้อความที่ว่า “ผิดกับคนอื่นที่เมื่อกลาย
มาเป็นคนสำคัญมักจะลืมตัวและดูหมิ่นผู้มีพระคุณที่เป็นคนต่ำ
ต้อย” ดังนั้นพระราชนิพนธ์เรื่องนี้จึงทรงเล่าเรื่องราวประวัติของทองแดง
โดยเฉพาะ “จริยปฏิบัติ” อันนอกเหนือจากคุณลักษณะด้านความกตัญญู
อย่างละเอียดลึกซึ้ง

3.1 กลวิธีการใช้ภาษาและภาพพจน์: อุปมานิทัศน์

ตัวละครสัตว์ให้เป็นมนุษย์ กลวิธีที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้สารคดีประเภทเรื่องเล่าเรื่องนี้มีลักษณะเด่นต่างจากสารคดีประเภทเรื่องเล่าเรื่องอื่นคือ กลวิธีการใช้ภาษา ซึ่งในที่นี้จะพินิจเฉพาะการใช้คำ พบลักษณะเด่นคือ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเลือกใช้คำที่มักใช้กับคนมาใช้กับทองแดงซึ่งปรากฏในความถี่สูง เริ่มตั้งแต่ในหน้าพระราชปรารภที่ทรงใช้คำเพื่อยกย่องคุณลักษณะอันเลิศด้านความกตัญญูของทองแดงที่ปฏิบัติต่อ “แม่ลิ” โดยทรงใช้คำว่า “แม่นม” “แม่มะลิ” “คนอื่น” “คนสำคัญ” “ผู้มีพระคุณ” และ “คนด้อยต่ำ” เพื่อใช้เรียกความสัมพันธ์อันเป็นจริยปฏิบัติอย่างแน่นแฟ้นระหว่าง “ทองแดง” และ “มะลิ” ดังความว่า “ผิดกับคนอื่นที่เมื่อกลายมาเป็นคนสำคัญแล้วมักจะลืมตัว ดูหมิ่นผู้มีพระคุณที่เป็นคนต่ำด้อย” นอกจากนี้ยังทรงใช้คำเรียกความสัมพันธ์ระหว่างทองแดงกับสุนัขตัวอื่นๆ ว่า **แฟน** ดังปรากฏในข้อความว่า “พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จึงทรงรับลูกสุนัขตัวน้อยนี้ไว้เพื่อเป็น **แฟน** ทองดำ” (พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช, 2545: 19) หรือทรงเรียกสุนัขทั้ง 2 ตัว ว่าเป็น **คู่หมาย** กัน และทรงใช้คำว่า **หนุ่ม** เรียก “**ทองแท้**” ดังนี้ “อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าทองแดงจะเป็น **คู่หมาย** ของทองดำตั้งแต่ก่อนเข้าวัง แต่ในที่สุดคู่ที่แท้จริงของทองแดงก็คือ **ทองแท้** หนุ่ม ‘บาเซนจิ’ และมีลูกด้วยกัน 9 ตัว” (พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช, 2545: 19) หรือทรงเรียกมะลิว่าเป็น “**ภริยา**” ของสุนัขตัลเมเซียนซึ่งทรงเรียกว่า “**สุดหล่อ**”

จะเห็นว่าคำที่ทรงนำมาใช้เพื่อเรียกสุนัขในเรื่อง เช่น **แม่** **แม่นม** **แฟน** **คู่หมาย** **หนุ่ม** **ภริยา** **สุดหล่อ** **เด็กๆ** **น้อง** คำเหล่านี้โดยปกติแล้วเป็นคำที่ใช้กับคนทั้งสิ้น

นอกจากนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวยังทรงใช้คำเพื่อสื่อความรู้สึกนึกคิด และพฤติกรรมบางประการของทองแดงราวกับเป็นมนุษย์ เช่น

“วันนี้ทองแดงมาเฝ้าฯ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทองแดงร้องให้ตลอดทางที่มาจากวังทองหลาง อาจเป็นเพราะคิดถึงแม่ หรือ ว่าเหว่ เพราะยังเด็กมาก...แต่น่าประหลาดที่เมื่อถวายตัวแล้วทองแดงก็หยุดร้อง แล้วคลานเข้ามาซุกที่พระเพลาเหมือนฝากชีวิตไว้กับพระองค์ และหลับสนิทอย่างหมดกังวล คลายความหวาดกลัวและความว่าเหว่ทั้งหมด

(พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชฯ , 2545: 23)

การใช้คำดังกล่าวข้างต้นแสดงให้เห็นว่าทองแดงมีพฤติกรรม อารมณ์ และความรู้สึกเยี่ยงมนุษย์ เช่น ทองแดงร้องให้ ทองแดงคิดถึงแม่ ทองแดงรู้สึกว่าจะเหว่ เป็นต้น กลวิธีการใช้ภาษาดังกล่าวนำไปสู่ลักษณะเด่นคือ ทรงใช้ภาพพจน์บุคคลวัต (personification) ทำให้ผู้ที่กำลังอ่านเรื่อง “ทองแดง” รู้สึกว่ากำลังอ่านเรื่องของมนุษย์ผู้ถึงพร้อมด้วย “จริยปฏิบัติ” อันงดงามสมบูรณ์ สามารถเป็นแบบอย่างในการประพฤติปฏิบัติ อีกทั้งยังโอบเอื้อเกื้อกูลต่อสังคมได้อย่างยั่งยืนอีกด้วย

อย่างไรก็ตามแม้พระราชนิพนธ์เรื่องทองแดงจะจัดเป็นวรรณกรรมสารคดี แต่กลวิธีการใช้ภาษาผ่านคำเรียกเพื่อยกย่องจริยปฏิบัติอันเลิศด้านต่างๆ ของทองแดง ตลอดจนการพรรณนาความรู้สึกนึกคิดของทองแดงดูจเดียวกับมนุษย์นั้น นอกจากจะทำให้ผู้อ่านสะท้อนอารมณ์แล้ว ยังทำให้ทองแดงซึ่งมีตัวตนจริง มีลักษณะคล้าย “ตัวละคร” ตัวหนึ่งที่ถูกสมมติขึ้น เพื่อต้องการจะโยงเปรียบกับมนุษย์ผู้ถึงพร้อมด้วย “จริยปฏิบัติ” ด้วยกลวิธีที่คล้ายกับอุปมานิทัศน์ (allegory) ซึ่งมักใช้ใน “เรื่องแต่ง” หรือบันเทิงคดีแต่ “กติกา” ของบันเทิงคดีก็คือ “เรื่องแต่ง” ดังนั้นเมื่อต้องการจะสื่อ “สาระ” หรือแง่คิดสำคัญของเรื่องให้สัมฤทธิ์ผลอย่างหนักแน่นจริงจัง ก็ต้องเลือกสื่อสารผ่าน “เรื่องจริง” เฉกเช่นการสื่อแนวพระราชดำริด้านการกล่อมเกล่าปลูกฝังความดีของมนุษย์ หรืออีกนัยหนึ่งคือการพัฒนามนุษย์นั่นเอง

3.2 การพัฒนามนุษย์: การเรียนรู้จาก “จริยปฏิบัติ” ของทองแดง ในหัวข้อที่แล้วได้ชี้ให้เห็นแล้วว่ากลวิธีการใช้ภาษาและภาพพจน์ในพระราชนิพนธ์เรื่องนี้ เหมือนกำลังอ่านเรื่องของมนุษย์ผู้ถึงพร้อมด้วยจริยปฏิบัติในด้านต่างๆ ซึ่งในหัวข้อนี้จะได้วิเคราะห์ให้เห็นว่าเมื่อมนุษย์ได้สำนึกตระหนักรู้กันเกิดจากการใคร่ครวญถึงคุณค่าในแบบแห่งความประพาศที่ตีงามของผู้อื่นนั้น จะนำไปสู่การเรียนรู้ที่จะกลมเกลียวตัวเองหรือนัยคือการพัฒนาตนเอง ซึ่งแบ่งเป็นประเด็นได้ดังนี้

3.2.1 ความกตัญญูรู้คุณ จริยปฏิบัติด้านความกตัญญูรู้คุณของทองแดง น่าจะเป็นประเด็นสำคัญยิ่งดังจะเห็นได้จากที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงนำไปกล่าวไว้ในพระราชปรารภในพระราชนิพนธ์เรื่องนี้ อีกทั้งยังทรงใช้ตัวอักษรที่เน้นสีดำให้เข้มข้นกว่าข้อความอื่นซึ่งทำให้การสื่อ “สาร” สำคัญนี้เข้มข้นยิ่งขึ้นด้วย ดังนี้ “... โดยเฉพาะเกี่ยวกับความกตัญญูรู้คุณของทองแดงที่มีต่อ ‘แม่มะลิ’ ... ‘ผิดกับคนอื่นที่เมื่อกลายเป็นคนสำคัญแล้วมักจะลืมตัวและดูหมิ่นผู้มีพระคุณที่เป็นคนต่ำต้อย’...” (พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช, 2545: 8) จริยปฏิบัติด้านความกตัญญูของทองแดงนี้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงขยายความให้รายละเอียดแจ่มชัดไว้ว่าเมื่อทองแดงมีอายุ 5 อาทิตย์ ต้องอาศัยนมของ “แม่มะลิ” ซึ่งเป็นสุนัขเทศบาลเช่นเดียวกับทองแดง ทองแดงอยู่ใกล้ชิดและติดตามมะลิตลอดแม้เมื่อทั้งสองแยกจากกัน ทองแดงได้เข้าสวนจิตรลดาเพื่อถวายตัวเป็น “คุณทองแดง” แต่ก็ยังแสดงความเคารพแม่มะลิเมื่อพบกันเฉกเช่นก่อน พฤติกรรมเช่นนี้แสดงว่าแม้ “ทองแดงกลายเป็นคนสำคัญแล้ว” แต่ก็ยังไม่ลืมพระคุณของมะลิ ยังปฏิบัติตนเสมอต้นเสมอปลายอยู่

3.2.2 ความมีปัญญา ในด้าน “ปัญญา” นั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงกล่าวถึงคุณลักษณะด้านนี้ของทองแดงไว้ว่า ทองแดงเป็นสุนัขที่ฉลาดและ “รู้ภาษา” ไม่ว่าพระบาทสมเด็จพระ

เจ้าอยู่หัวจะรับสั่งกับทองแดงอย่างไร ทองแดงก็จะรู้เรื่องและทำตาม เนื่องจาก “เป็นสุนัขที่ฉลาดและเรียนรู็เร็ว” (พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดชฯ, 2545: 35) เช่น เมื่อทองแดงไปคาบกระดูกไก่ที่อีกามาทิ้งไว้ในบริเวณสวนพระตำหนักจิตรลดารโหฐาน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงห้ามมิให้ทำเช่นนั้น ทองแดงก็คายกระดูกทิ้งทันที เมื่อพระองค์ทรงชวนทองแดงไปดูปลาตุ๊กที่ “ทะเลน้อย” วังไกลกังวล ทองแดงก็จะวิ่งนำไป อีกครั้งตอนที่พระองค์รับสั่งให้ทองแดงขึ้นชั่งน้ำหนัก ทองแดงจะเดินไปขึ้นบนแท่นของเครื่องชั่งเอง หรือตอนรับสั่งให้นอน “แฉ่งแฉ่ง” เพื่อทาแป้ง หรือเพื่อถ่ายเอกซเรย์ ทองแดงจะทำตามคำสั่งทันที ความมี “ปัญญา” ของทองแดงนั้นแสดงให้เห็นว่าทองแดงเป็นสัตว์ที่ฟังสั่งสอนได้ในระดับหนึ่ง อีกทั้งทองแดงยังสามารถส่งสอนลูกๆ ให้มีระเบียบวินัยอีกด้วย ดังปรากฏในเหตุการณ์ที่ทองอัฐ ลูกของทองแดง “จับ” พระกรของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเมื่อเข้าเฝ้าฯ พระองค์รับสั่งให้ทองแดง “ปราม” ทองอัฐ ทองแดงจะตรงเข้าไปจับขาของทองอัฐจนร้องเอ็งยอมแพ้ หรือตอนที่พระองค์รับสั่งให้ทองแดงพาลูกๆ และน้องๆ นอน ทองแดงก็จะวิ่งนำสุนัขเหล่านั้นไปยังบ้าน หรือที่นอนของสุนัขเหล่านั้น

3.2.3 ความจงรักภักดี ความจงรักภักดีที่

ทองแดงมีต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช นั้น พระองค์ทรงกล่าวไว้ในพระราชนิพนธ์เรื่องนี้ว่า เวลาที่เข้าเฝ้าฯ ทองแดงจะหมอบในท่าประจำคือไขว้มีมือ ทองแดงจะเงยหน้าขึ้นลงมองอย่างระวังระไว เมื่อมีผู้มาเฝ้าฯ “...ทองแดงจะหมอบเฝ้าฯ อยู่ที่พระบาทไม่วิ่งไปไหน และจะหมอบขวางอยู่ตรงกลางระหว่างพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะทรงพระดำเนินออกกำลังพระวรกาย...มีบางตัวอย่างทองแดงจะวิ่งลาดตระเวนไปก่อน ถ้าพบสุนัขอื่นผ่านเข้ามาก็จะไล่ไป...เมื่อประทับพักผ่อนพระอิริยาบถ ทองแดงจะหยุดเฝ้าฯอยู่ใกล้ แต่จะหันหน้าไปด้านนอกเหมือนทำหน้าที่องครักษ์ มิได้คลอเคลียอยู่กับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว แต่ทำ

หน้าที่รักษาความปลอดภัยอย่างเคร่งครัด ส่วนสุนัขบางตัวจะกระโดด ขึ้นมานั่งเคียงพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวหรือแม่บนพระเพลา แต่ ทองแดงไม่เคยขึ้นมานั่งตีเสมอเลย” (พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช, 2545: 47-51)

3.2.4 ความพากเพียรและอดทน จริยปฏิบัติ

ด้านความวิริยะพากเพียร และอดทนของทองแดงปรากฏในพระราชนิพนธ์ ตอน “ความสามารถพิเศษของทองแดง” พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเล่าว่า ทองแดงมีความสามารถพิเศษในการปอกมะพร้าวโดยใช้ขา หน้าทั้งสองจับลูกมะพร้าวแล้วหมุนๆ แบบเดียวกับลิงเก็บมะพร้าวจนลูก หล่นจากขั้ว จากนั้นจะใช้ขาข้างหนึ่งเหยียบลูกมะพร้าวไว้แล้วใช้ฟันฉีก เปลือกออกทีละชั้นจนถึงกะลา และเจาะที่ตาของกะลาเพื่อเสียน้ำ มะพร้าว การกระทำดังกล่าวนี้ต้องใช้ความเพียรและอดทนอย่างยิ่งยวด นอกจากนั้นทองแดงยังได้สอนวิชา “ปอกมะพร้าว” ให้กับลูกๆ และสุนัข ตัวอื่นด้วย แต่การปอกมะพร้าวนั้นไม่ใช่ของง่ายทำให้สุนัขเหล่านั้นไม่สามารถอดทนได้จึงล้มเลิกไปกลางคัน ดังปรากฏในพระราชนิพนธ์ว่า “การปอกมะพร้าวต้องใช้ความเพียรและอดทนอย่างยิ่ง เพราะกว่าจะ สำเร็จจะใช้เวลานาน บางครั้งจะมีเลือดออกมาติดกับลูกมะพร้าว” (พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช, 2545: 75) ลักษณะดังกล่าว นี้ชี้ให้เห็นว่าทองแดงได้นำปัญญาและความฉลาดผนวกกับความวิริยะ อดทนสร้างโอกาสอันดีให้กับงานและยังเอื้ออาทร เพื่อแผ่จริยปฏิบัติอันดี งามให้แก่ผู้อื่นอีกด้วย

การพัฒนา মানুষจากพระราชนิพนธ์เรื่อง “ทองแดง” เป็น การวิเคราะห์ให้เห็นถึงเนื้อหาของตัวบทในเรื่องเล่า ที่มีกลวิธีการ สร้างสรรค์ด้วยภาษาและภาพพจน์ที่ทำให้ผู้อ่านรับสารแล้ว ใคร่ครวญ ครุ่นคิดว่าไม่ได้อ่านเรื่องของทองแดงซึ่งเป็นสุนัข แต่กำลังอ่านเรื่องของ มนุษย์ที่ถึงพร้อมด้วยจริยปฏิบัติด้านต่างๆ อย่างบริบูรณ์ แม้จะเป็นเรื่อง

ของคนอื่นก็ตาม แต่เป็นเรื่องที่กระทบอารมณ์ และความรู้สึกในแบบแผน
ของจริยปฏิบัติอันดีเลิศนั้น ที่จะทำให้ผู้รับสารซึมซับสิ่งสมคุณค่าแห่งความ
ดีงามนั้นด้วยโดยนัยก็คือการพัฒนาตนเอง

การสืบทอดแนวพระราชดำริด้านการพัฒนามนุษย์ในฐานะศาสตร์ พระราชจากพระบรมราชาวาท พระมหาชนก และทองแดง

แนวพระราชดำริด้านการพัฒนามนุษย์ในฐานะศาสตร์พระราชจาก
พระบรมราชาวาท พระมหาชนก และทองแดง มีคุณค่ายิ่งทั้งในแง่การพัฒนา
ตนเอง และการพัฒนาสังคม สมควรที่จะหาแนวทางสืบทอดให้แนว
พระราชดำริดังกล่าว ดำรงอยู่พร้อมทั้งเผยแพร่ในวงกว้างเพื่อจะได้นำไป
ปรับใช้ในการพัฒนาตนและสังคมต่อไป ซึ่งผู้เขียนเห็นว่าการสืบทอดใน
ระบบการศึกษาจะเห็นเป็นมรรคเป็นผลและมีผลกระทบต่อการพัฒนา
มนุษย์ในวงกว้างได้ดี เนื่องจากการศึกษาก็คือกระบวนการกลมกลืนและ
พัฒนามนุษย์อยู่แล้ว ประเด็นที่จะนำเสนอในหัวข้อนี้คือการสืบทอดแนว
พระราชดำริศาสตร์พระราชด้านการพัฒนามนุษย์จากพระบรมราชาวาท
พระมหาชนก และทองแดง ในระบบการศึกษาทั้งการศึกษาในระบบ นอก
ระบบ และตามอัธยาศัย ดังจะกล่าวตามลำดับ ดังนี้

1. การสืบทอดผ่านการศึกษาในระบบ

การศึกษาในระบบเป็นการจัดการศึกษาที่เป็นทางการซึ่ง
ประกอบด้วย สถานศึกษา หลักสูตร ผู้สอน วิธีการเรียนการสอน และวิธี
วัดและประเมินผลอย่างชัดเจน การสืบทอดศาสตร์พระราชด้านการ
พัฒนามนุษย์ในการศึกษาผ่านระบบควรกระทำดังนี้

1.1 การสร้างหลักสูตร หมายถึงการกำหนดเป็นโครงสร้างของ
หลักสูตรในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง เช่น อยู่ในหลักสูตรวิชาศึกษาทั่วไป
หลักสูตรในสาขาวิชาเอกในแต่ละคณะ หรือในวิชาเลือก

สถาบันการศึกษาอาจจะตั้งชื่อวิชาให้สัมพันธ์กับคำอธิบายรายวิชา ซึ่งอาจเหมือนหรือต่างกัน เช่น หลักสูตรวิชาศึกษาทั่วไป อาจเปิดรายวิชา **บัณฑิตในอุดมคติ** โดยส่วนหนึ่งของเนื้อหา คือ การนำแนวพระราชดำริเกี่ยวกับการพัฒนาตน และการพัฒนาสังคม/ประเทศจากพระบรมราโชวาทมาให้ นิสิตนำมาศึกษาวิเคราะห์ และร่วมกันอภิปรายเพื่อสกัดเอาสาระสำคัญเกี่ยวกับการพัฒนาตนและประเทศออกมา ทั้งในแง่ของแนวคิด วิธีการ และเป้าหมายของการพัฒนา

หลักสูตรวิชาเอกสาขาวิชาภาษาไทย อาจกำหนดเป็นรายวิชา **วรรณกรรมในรัชกาลที่ 9** ซึ่งศึกษาพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 9 ทั้งหมด ศึกษาได้ทั้งลีลาการใช้ภาษา ศึกษาแนวคิดด้านการพัฒนามนุษย์และสังคม และศึกษาในฐานะเป็นวรรณกรรมคำสอน

1.2 กิจกรรมการเรียนรู้การสอนและกิจกรรมเสริมหลักสูตร ทั้งกิจกรรมหลักที่ได้รับมอบหมายจากผู้สอนในรายวิชาหนึ่งๆ ก็สามารถนำแนวพระราชดำริเกี่ยวกับการพัฒนามนุษย์ แทรกลงไปได้ทั้งนี้ต้องสอดคล้องกับรายวิชา และคำอธิบายรายวิชานั้นๆ นอกจากนั้นยังมี **กิจกรรมเสริมหลักสูตร** ที่ถือเป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตร โดยที่สถาบันการศึกษาให้นักศึกษาเลือกตามความชอบ เช่น กิจกรรมค่ายอาสาสมัครแทรกแนวคิดการพัฒนามนุษย์แบบองค์รวมที่ร่วมกันพัฒนาตามศาสตร์สาขาต่างๆ จะทำให้การพัฒนาเป็นมรรคผลมากขึ้น

2. การสืบทอดผ่านการศึกษานอกระบบ

การนำแนวพระราชดำริศาสตร์พระราชาด้านการพัฒนามนุษย์ไปพัฒนานิสิตนักศึกษาในรูปแบบการศึกษานอกระบบ กระทำได้ดังนี้

2.1 การสร้างหลักสูตร หลักสูตรในลักษณะการศึกษานอกระบบที่จะนำแนวพระราชดำริเกี่ยวกับการพัฒนามนุษย์ไปใช้ เช่น การจัดอบรมในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง การอบรมนี้จะมีความเบ็ดเสร็จในตัวเอง และอาจเป็น

หลักสูตรที่สนับสนุนวิชาหลักที่ปรากฏในหลักสูตรการศึกษาในระบบก็เป็นได้

2.2 กิจกรรมการเรียนการสอน กิจกรรมการเรียนการสอนของการศึกษานอกระบบที่จะนำแนวพระราชดำริด้านการพัฒนามนุษย์มาใช้ ควรให้สัมพันธ์เกี่ยวเนื่อง หรือต้องเน้นย้ำในส่วนของหลักสูตร เช่น การอบรมในระยะสั้นเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เช่น “การดำเนินชีวิตด้วยความซื่อสัตย์และพอเพียงตามแนวพระราชดำริ” กิจกรรมที่จัดควรเน้นสภาพสิ่งแวดล้อมในห้องเรียนให้เน้นถึงความซื่อสัตย์ และความพอเพียงด้วย

3. การสืบทอดผ่านการศึกษาตามอัธยาศัย

การสืบทอดแนวพระราชดำริผ่านการศึกษาในระบบนี้ เป็นการสืบทอดโดยไม่มีรูปแบบของการเรียนรู้ที่ชัดเจน อาจเรียนรู้โดยตั้งใจ หรือไม่ตั้งใจก็ได้ เพราะเป็นการเรียนรู้อย่างไม่เป็นทางการตลอดเวลา คู่ขนานไปกับการดำรงชีวิตของบุคคลตั้งแต่เกิดจนตาย การสืบทอดแนวพระราชดำริเพื่อการพัฒนาคนผ่านการศึกษาในระบบนี้กระทำได้หลายแนวทาง เช่น การทำป้ายเรียนรู้ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับแนวพระราชดำริเพื่อการพัฒนาคน จัดนิทรรศการตามโอกาสต่างๆ เพื่อสร้างความเข้าใจ และเห็นคุณค่าของแนวพระราชดำริอันหลากหลายนั้น หรือการรวบรวมพระบรมราโชวาทที่เกี่ยวกับการพัฒนามนุษย์ บทวิเคราะห์พระราชนิพนธ์เรื่อง “พระมหาชนก” และ “ทองแดง” ผ่านเว็บไซต์ แล้วให้มีการสื่อสารสองทางในเว็บบอร์ด อันเป็นการเปิด “พื้นที่” ให้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในเรื่อง “การพัฒนาคน” ตามแนวพระราชดำริ เปิดประเด็นการน้อมนำแนวพระราชดำริเพื่อการพัฒนาคนไปประยุกต์ใช้ให้ได้ผลอย่างไร แล้วมีการนำเสนอแนะแนวทางปฏิบัติที่ตนเองนำไปใช้แล้วได้ผล เพื่อจะได้เป็นแนวทางให้ชุมชนคนในเว็บไซด์คนอื่นๆนำไปใช้ได้ด้วย ซึ่งเป็นวิธีการขยายผลในวงกว้าง

สรุป

ศาสตร์พระราชาเพื่อการพัฒนามนุษย์ หมายถึง องค์ความรู้ด้านการพัฒนามนุษย์ในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ในมิติของมนุษยศาสตร์กล่าวคือมุ่งเน้น วิธีคิดและให้ความสำคัญกับประเด็นเรื่อง “จิตวิญญาณ” หมายถึงคุณค่าหรือคุณงามความดีอันเป็น “จริยปฏิบัติ” ที่สั่งคมยุคข้อมูลข่าวสารพูดถึงหรือให้ความสำคัญน้อยกว่าเรื่องของเทคโนโลยีหรือนวัตกรรมต่างๆ ประเด็นด้านจิตวิญญาณหรือ “จริยปฏิบัติ” ในบทความนี้ ศึกษาผ่านพระราชนิพนธ์ “พระบรมราโชวาท” “พระมหาชนก” และ “ทองแดง” อันเป็นไปตามนิยามของมนุษยศาสตร์คือวิเคราะห์ ไคร่ครวญ และประเมินค่าผลงานสร้างสรรค์ของมนุษย์โดยมี “ภาษา” เป็นเครื่องมือสำคัญในการแสวงหาความรู้ความจริงซึ่งแนบแน่นอยู่กับ “คุณค่า” นั้น

แนวพระราชดำริเพื่อการพัฒนามนุษย์จาก “พระบรมราโชวาทที่พระราชทานแก่บัณฑิต” ทั้ง 6 องค์ จากการวิเคราะห์แล้วพบลักษณะเด่น 3 ประการคือ ประการแรกมนุษย์พัฒนาได้ด้วยการศึกษา เพราะการศึกษามีหน้าที่ในการขัดเกลาและถ่ายทอดวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนามนุษย์ ประการต่อมา มนุษย์มีเฉพาะความรู้ไม่พอต้องมีคุณธรรมกำกับ เพราะหากไม่มีคุณธรรมกำกับแล้วมนุษย์ที่มีความรู้มาก ศึกษามาดีอาจใช้ความรู้ไปผิดที่ผิดทางได้ อันจะก่อผลกระทบต่อประเทศชาติหรือสังคมอย่างเสียหายและรุนแรงได้ ประการสุดท้าย มนุษย์ที่พัฒนาตนจนถึงพร้อมแล้วจะไปพัฒนาสังคมได้อย่างยั่งยืน

พระราชนิพนธ์เรื่อง “พระมหาชนก” นำเสนอการพัฒนามนุษย์ไว้ 2 ประการคือ การพัฒนามนุษย์ด้วยความเพียร และ การพัฒนามนุษย์ด้วยปัญญา ส่วนพระราชนิพนธ์เรื่อง “ทองแดง” นำเสนอแนวพระราชดำริด้านการพัฒนามนุษย์ต่างจาก 2 เรื่อง ที่กล่าวแล้ว กล่าวคือ

พระราชนิพนธ์เรื่อง “ทองแดง” เป็นเรื่องเล่าเชิงสารคดีที่เน้นเรื่องราวความจริงของ “ทองแดง” สุนัขทรงเลี้ยงในพระองค์ แต่ด้วยกลวิธีของการแต่งโดยเฉพาะกลวิธีของการใช้ภาษาและการใช้ภาพพจน์ทำให้เรื่องราวของสุนัขเป็นประหนึ่งเรื่องของมนุษย์ โดยการเทียบโยงให้เห็น ดังนั้น “จริยปฏิบัติ” ของ “ทองแดง” ในด้าน **ความกตัญญู ความมีปัญญา ความจงรักภักดี และความวิริยะ พากเพียร และความอดทน** จึงเป็นดุจ “จริยปฏิบัติ” ของมนุษย์ไปด้วย

การพัฒนามนุษย์ด้าน “จริยปฏิบัติ” หรือด้าน “จิตวิญญาณ” หรือคุณงามความดีเป็นสิ่งที่คนทั่วไปมองข้ามด้วยเหตุที่จะอธิบายให้เป็นรูปธรรมทำได้ยากและไม่ก่อให้เกิดผลต่อเรื่องปากท้องหรือเศรษฐกิจของมนุษย์โดยเฉพาะในสังคมปัจจุบันที่มุ่งเน้นการพัฒนาให้มนุษย์ดำรงชีวิตด้วยนวัตกรรมอันหลากหลาย เรื่องของ “คุณค่า” จึงถูกกดทับไว้ อันที่จริงเรื่องคุณงามความดีควรกระตุ้นเตือนให้มนุษย์สำนึกตระหนักรู้ตลอดเวลาของการมีลมหายใจ มนุษย์ที่ดำรงมั่นอยู่ในคุณค่าดังกล่าวอย่างแนบแน่นนี้ถือได้ว่าได้พัฒนาตนเองอย่างถึงพร้อมแล้ว และจะได้นำความรู้ที่มีอยู่ไปพัฒนาสังคมได้อย่างมั่นคงยั่งยืน ลักษณะดังกล่าวนี้เป็นไปตามแนวพระราชดำริเพื่อการพัฒนามนุษย์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพล อดุลยเดช ซึ่งปรากฏให้เห็นมาต่อเนื่องเนิ่นนานผ่านโครงการต่างๆ แม้แต่ในพระราชนิพนธ์ต่างๆ อย่างน้อยก็ปรากฏใน พระบรมราโชวาท พระมหาชนก และทองแดง จนนำไปสู่การเป็น “ศาสตร์พระราชารเพื่อการพัฒนามนุษย์” อันสอดคล้องและเชื่อมโยงกับรางวัลอันสูงสุดว่าด้วย “ การพัฒนามนุษย์” ที่องค์การสหประชาชาติทูลเกล้าฯ ถวาย

“คุณค่า” อันเกิดจากแนวพระราชดำริเพื่อการพัฒนามนุษย์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ดังได้กล่าวแล้วนั้น ชี้ให้เห็นว่า ไม่ว่าจะสังคมจะเปลี่ยนแปลงรุดหน้าไปอย่างไร การพัฒนามนุษย์ด้าน “จิตวิญญาณ” หรือ “จริยปฏิบัติ” ในมิติของมนุษยศาสตร์ยังคงมีความ

จำเป็นที่จะต้องพัฒนา ควบคู่ไปเสมอ ด้วยเหตุผลดังกล่าว จึงเห็นว่าควรจะมี การสืบทอดแนวพระราชดำริ “ ศาสตร์พระราชา ” เพื่อการพัฒนามนุษย์ ให้ดำรงอยู่ และมีผลกระทบในวงกว้างโดยเฉพาะการสืบทอดในมิติของ การศึกษาทั้ง 3 รูปแบบ รูปแบบแรก คือสืบทอดผ่านการศึกษาในระบบ ในด้านการสร้างหลักสูตรทั้งหลักสูตรวิชาศึกษาทั่วไป และหลักสูตร วิชาเอก ในด้านกิจกรรมการเรียนการสอน ทั้งกิจกรรมหลักและกิจกรรม เสริม รูปแบบต่อมา คือ สืบทอดผ่านการศึกษานอกระบบ ในด้านการ สร้างหลักสูตร ซึ่งอาจเป็นหลักสูตรเกี่ยวกับการอบรมระยะสั้นๆ และ กิจกรรมการเรียนการสอน ซึ่ง ควรจัดสภาพให้สอดคล้องกับหลักสูตร รูปแบบสุดท้ายคือ สืบทอดผ่านการศึกษาตามอัธยาศัย ซึ่งอาจทำได้ หลายแนวทาง เช่น การทำป้ายเรียนรู้ การจัดนิทรรศการ ตามโอกาส ต่างๆ การจัดทำข้อมูลเกี่ยวกับการพัฒนามนุษย์ตามแนวพระราชดำริ นำเสนอด้วยระบบออนไลน์ ในรูปแบบต่างๆ ตามความทันสมัยของสื่อใน ยุคปัจจุบัน

รายการอ้างอิง

- เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. (2537). **ข้าฯคือบัณฑิต: หลอมแนวคิดคนรุ่นใหม่สู่ภาวะปัญญาแห่งยุค**. กรุงเทพฯ : รุ่งศิลป์การพิมพ์.
- ชัชณะ รุ่งปัจฉิม. (2545). แนวคิดและทฤษฎีการพัฒนา (1-77). ใน **การเปลี่ยนแปลงสังคมและการบริหารการพัฒนา หน่วยที่ 7-10**. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- ปรีชา ช่างขวัญยืน. (2547). ความรู้ของมนุษย์ : วิทยาศาสตร์ สังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์. ใน **ปรีชา ช่างขวัญยืน (3-20). การวิจัยทางมนุษยศาสตร์**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปัญญา บริสุทธิ์. (2542). **วิเคราะห์วรรณคดีไทยโดยประเภท**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2541). **การศึกษา: เครื่องมือพัฒนาที่ยังต้องพัฒนา**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สหธรรมิก.
- พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช. (2545). **ทองแดง**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์ พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง.
- พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช. (2554). **พระมหาชนก**. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: อมรินทร์ พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2551). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ [ชำระเพิ่มเติมช่วงที่ 1]**. พิมพ์ครั้งที่ 12. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พระราชวรมณี (ป.อ. ปยุตฺโต). (2526). **พุทธศาสนากับสังคมไทย**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกมลคีมทอง.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ. ศ. 2554**. กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์พับลิชชิ่ง.

รายการเดินหน้าประเทศไทย. (2560). สืบค้นเมื่อ 12 มกราคม 2560.<http://www.thaigov.th/index.php/th/program2/item/108648-id108648>

รีนฤทัย สัจจพันธุ์. (2552). จากเก้าอี้ใหม่วรรณศิลป์ไทยไม่ลื่นสูญ.

กรุงเทพฯ:สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ศุสิทธิ์ บุญบงการ. (2549). รางวัลความสำเร็จสูงสุดด้านการพัฒนามนุษย์ จากสหประชาชาติ. ใน วารสารมูลนิธิชัยพัฒนา, 6-12.

ศาสตร์พระราชาสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน. (2560). สืบค้นเมื่อ 6 กุมภาพันธ์ 2560. จาก

<http://www.thaigov.go.th/index.php/program2/item/109857-id109857>.

สำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ. (ม.ป.ป.). คำแนะนำการเขียน

โครงการวิจัยในสาขาปรัชญา. กรุงเทพฯ : สำนักงาน

คณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ. (อัดสำเนา).

สุภาพรณ ฌ บางช้าง. (2526). ประวัติวรรณคดีบาลีในอินเดียและ
ลังกา. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.